

اللسان העברי נתנסה בעשייה מרוכזת כמה פעמים — בימי חז"ל¹, בתקופת הגאנונים² ולאחר מכן — וכל עשייה ועשיה צרה את צורתה לדורות. האחרונה הchallenge בעשור שבין תר"ם לתר"ן לאף השישי, והוא הולכת ונמשכת עד ימינו. עשיה זו בא להעולمنו כרוכה בהתחדשות הדיבור העברי בארץ והיתה אמה ותולדתה אחת. שלא כלגביה התקופות הקודמות, ידועים לנו יפה הגישושים וההתלבטויות לקראת המשעה ובתוכן העשייה בראשיתה. אף ירוועה לנו האוירה הרוחנית שהוא מחוליה נתונים בה. רוב הספרים ככלום וכן חשובי החכמים שתכתבו או את מחקריהם בעזים עמדו מנגד, הרחק מן המרכז ארץ ישראל, ואחרים מהם גודלים בדורם, אף שילחו חצי לעם במניחת הלשון³ — והוא כינוי גנאי בפיהם — על שהתיימרו בכינול לצור לשון על האבניים.

מקש אני להעיד כיצד ראה ביאליק את העשייה בלשון וזוויל העברית בפרט, וכיון שדבר מפורסם הוא כי היה ביאליק מכוחו ומכוון חפקידו בזעם הלשון ראש העוזים בלשון ימינו, אנסה לסרטט כמה קווי ייחוד בפעולתו זו. שמא אף יירמזו לנו קווי הקבלה בין עשייתו בלשון לבין יצירותו בלשון כמסורת.

ב

הפולמוס בעניין העשייה בלשון היה ביום מה המכון בלבד להרחבת תחומי הלשון באוצר המילים. ולשתיים התנגדו המתנגדים: (א) לעצם הרחבתה המעליה מילא חדשניים מלאים; (ב) יותר מכך — להרבה בירוי אנשים שעשו להם אגדה לשם מלאכה זו: "אבל בשום אחת מהן" — טען אחד-העם⁴ — לא עשתה ההרחבת על ידי אומנים מיוחדים לכך ואף לא על ידי מדקדים וחוקרי הלשון בכלל, כי אם על

1. לא כאן המקום להוכיח טענה זו; יירמזו אך זה: אין שום ספק שהז' ידעו את לשון המקרא ידיעת גמורה ואף ידעו להשתמש בה למעשה, והמשמעות הקדומה מעדות על כך. מצא אחר איגרת שמעון בן כסופה (בר כוכבא) שנתגלחה בדבריו יהודה מגלה טפה מן הלשון העברית שהילכה בימי ר' עקיבא בדיבורו ממש. וכך ר' עקיבא בדיבורו אמר: עצם העלתת לשון חז"ל, אלא היא פירוש וברורה קפנדית של כל' הביטוי מכאן ומכאן. וכן ר' עקיבא בדיבורו אמר: עצם העלתת לשון חז"ל, למעלת לשון ספרות ולשון קודש — הגולה בעשיות היא.

2. בתקופה זו חלה קביעת הניקוד, שהיתה לו השפעה מכרעת על מבנה העברית לכל הדורות הבאים.

3. יעון במיוחד בפירושה של מ' בלשן (=מ' קנטו) "שיחת חולין", השלמה ברך א', עמ' 286–287.

4. قولמר: מן הלשונות.
5. כאמור "הלשון וספרותה", כל כתבי אחד-העם, תל-אביב תש"ז, עמ' צו, ב. בהבאת דברי המחברים לא דקדחי בכתב בעניין מלא וחסר.

ביאליק והעשה בלשון*

והשפעה פעטה תהו ובלаг, פעטה ערבוב הטעונים
פל אחורית וראפיית, פל סתירה ובגנו, פל זקנה ועלוומים.
[ח"נ ביאליק]

א

מושכל ראשון הוא בבלשנות, שהלשון — כל שעיה היא שעת מעבר לה, מעבר מצורה אל צורה, ואין קיים בה אלא השינוי בלבד. דרכי השינוי בלשון אחרים הם ביזור, וכמעטם בעולם הם נעלמים מענייני מי שלא אומן די הצורך לראותם, אבל משנתרבו השינויים במרוצת הימים, הריהם מתגברים לצורה חדשה של הלשון, ואם תמצאו לומר — ללשון חדשה.

השתנות הלשון מלאיה, בעצם טבעה והווייתה, הכנוי המקובל בפי בעלי המקצוע יצרה יפה לה; זו בא להולם שלא מדעת, ללא כוונת מכון, ובבלשון ברגלי אף שלא מידיעה. לפיכך הדעה הרווחת בבלשנות זה כמה דורות מפנה כל התרבות מדעת במעשה יצרה זה ורואה בה אף רעה לשון. דעה זו שהושמעה בשנים האחרונות בארץנו וחזרה והושמעה מעל דוכנים ותקדרות, אינה עוד נחלת הבלשנים בלבד, אלא אדרבה: היא נתרווהה הציבור ונתבללה עליו, וביחסו היה קרובה לכלם של הספרים והיצירות.

ואף על פי כן — קראה יקרה שמטעמי חברה כל שהם יקומו אישים מבין דוברי לשון מסויימת ויונסו להטotta את מהלכה ולעצב את דמותה, בין על ידי זורוזם וקידומם של השינויים ובין על ידי עיכובם ומונעתם; כי הלשון לרוב המשתמשים בה, לסתםבשר ודם, אינה לא אובייקט של התבוננות מדעית ולא חיל אינטימי ביצירה, אלא כל' שרת היא להם להביע צרכים מפורשים, עומדים וקיימים, והם רואים היתר עצם להתקין את הכליל שיהא משמש צורכייהם כראוי להם — והוא הדבר שהכנוי עשייה יפה לו.

* [מתוך נסחת תש"ך, עמ' 226–229]. הדברים המתפרטים כאן נועדו לאמירה בעל פה, ועיירים נאמרו בעל פה. נוספו עליהם הדגמות אחדות והערות לאש שנאמר בפניהם. אף על פי כן לא ראייתי לשנות מסגנון הרצאה.

העמיד כל שאר שינויי הלשון, אלו שמדרעת ואלו שלא מדרעת, בתחום העשייה, ולא יכול למצוא באישים כערכו, איש שהعشיה המשמשת יצירה תהא כה חביבה עליו ויהא נהנה منها כביאליק, אם מדובר בעשייה בלשון ואם מדובר בעשייה בספרות. ידוע שהרבה מכוחו נתן למה שהכול זולתו ראו בזבוזו כשרונו, כגון עירכת קבצים, התקנת ספרים מצד הסגנון, עירכת מילונים והגחתם ועניניהם של כינוס.

ובאמת לא מצאנו בשום מקום בדבריו התנגדות או תרעות על העשייה בלשון. כל דברי ביקורת שהשミニיע בכתיב ובבעלפה, מכוונים לכמה מן העושים וביחוד לבני-יהודה, שחלק עליהם בשיטת העשייה. ניכריפה שביאליק נכווה בעיקר בסגנון הלשון שבחור לו בז'יהודה וסיגתו, אולי כדי להכריז בכך על עצמיותה של הלשון החדשה, החיים. ברשימה שלא נתפרסמה עדין¹⁰ אנו קוראים: "צאו וראו: מהי הlionון בא"י לא הלאו בדרך ההפראה, בדרך החיאת הצורות, אלא בדרך השנייה — הלשון את חרמה, חידושים ומונחים. בשעה שהם משתמשים בלקסיקון המקובל הרבות את חרמה, יוצאת עברית מרסוקת ורצויה ואין בה ריח וטעם ערבי, כמעט לשון (הדגשה שלי) יוציאת עברית מרסוקת ורצויה ואין בה ריח וטעם ערבי, כמעט לשון לועזית וולה ופוגמה". בדברים אלה נשמע הדם של דברי ליליאנבלום נגנד מרחיבי השפה¹¹. כאן נפגע עד יסוד נפשו היוצר, הספר — שזקתו לויופי, ליפי הלשון, היא לו ראשונית — והוא החובע מן המרחיב, כאמור, גם טוב טעם. אך כל זה אין עניינו לעצם העשייה שחביב אותה ואףتابع אותה. וטעות מhaltת היא שהודעה ביאליק בעשייה רק לאחר שתניתיב בארכז¹².

אין מה שמרחיבי הלשון בארץ, המבוגדים בקהל הספרים וננתנים לפעמים ללעוגם של הנכבדים בהם, רואו בbialik מגן פעלותם וחותם צעדם¹³, וכשבא לישב בארץ, עשוهو ראש להם. ואמנם משניצטרף לחבר האומנים היושבים על האבניים, העלה את העשייה בלשון לרמה שלא הייתה מוקדם וביסס בה מהלך חדש.

10. נחב ד השמור בבית ביאליק ומופיע 257. מודה אני גם במקום זהה למ"ד ברקוביץ, יושב ראש ועד הארכון של ביאליק, ולמר מ' אונגרפלד, מנהל בית ביאליק, על האפשרות שנתנו לי לעיין בכתב היד של ביאליק ועל הרשות להביא מהם את שמי מכיא במאמרי זה.

11. כאמור "להרחבת השפה", *השלטן* כרך ג (תרנ"ח). עיין במיוחד עמ' 131: "kol דברים עבריים אלו שומעים ותמונה עברית אין אלו רואים, והדברים עושים עליינו את הרושם של נגיד מדבר יהודית" (הדגשה שלי). נראה שנותרשים ביאליק מן הבטוו הזה, והוא משתמש בו להגדיר את לשון התיכון: "זאנַי קורא בספר מתרגם כמו הכותבי או מורה נבוכים — הלשון היא מולטשה, אבל אני מרגיש יותר כאלו 'גוי' מדבר יהודית" (דברים שביל פה, כרך א, עמ' 12).

12. עיין למשל י' קלוזנר, ח"נ ביאליק ושירת חייו, תל אביב תש"א, עמ' 127.

13. למשל א' מזיא — במאמר ויכוח עם ש' ברנפולד "מנזחי הלשון", הצפירה תרע"ב, גליון ק-ק; זהה"ל ו, עמ' 89 ואילך — מסתמן על ביאליק נגנד בעל דינה.

ידי סופרים גדולים והוגי דעתות, אשר ידיעתם בהלכות לשון הייתה על הרוב קטנה מאד והם לא דאגו כלל להרחבת הצד עצמה". ואמרתו "סלסלו את המחשבה והיא תרומות את הלשון"⁶ הייתה לסייעת המתנגדים. וכמה מפתיע שביאליק בעודו יושב באודסה ובعودו נתן להשפה חזקה של אחד-העם השמייע דברים קשים נגד רבו על "שתקע את המסר בקדמת של סופרינו" ואמר⁷:

"הרחבת הלשון תבוא על ידי יוצרים אמינים" — וואי! אלא שנשתמטו מהם דבר קطن: היוצר הגמור מודר תחל וידע את כל כחה של הלשון, ללא שיר כל-שהוא, עד סוף תחומי הרוחקים ביותר, ואם הוא יוצא מחוץ לתחום פסיעה אחת — יציאתו גופה הרי היא באוטה שעזה הרחבה התהום כדי פסיעה; אם הוא מנץח את הלשון, מפני שזכה וראה, שכחו גדול מכחה ברגע זה — הרי נצחונו הוא גם נצחן חדש לשון... ההרחבת האמורה כאן, ככלור אני, אינה עניין ל"יצירה", או אין היצירה עניין לה... זה הכלל: אין יצירה אלא פעם אחת. ומושג (עם ביטויו) שנוצר — שוב אינו חזר ונוצר... מה שנוצר אחר-כך אפילו בדמותו של הראשון או בכחיו, זהה שוב בריה אחרת, חדשה. מי שרוצה אפוא להציג בלשונו שלו העניה מילים ושמות לעצמים ומושגים, ידועים בשםותם לו ולאחרים מכבר, מתחן לשונות אחרות עשירות — אם אך כשרון וידעה וטוב טעם לו — ימציא ואל ישב "על המדוכאה" ויצפה לשכינה, שם יצפה — יבוא אליו והלשון בעניותה תעמד. לא אמר הוא שבשור לשונות אין הרחבת בכוננה כלל.

דעה זו חוזרת בנסיבות שונות בדבריו שבכתב ובדבריו שנאמרו בעלפה, והרי הם מגופי הפילוסופיה הלשונית שלו. שכן ביאליק הבחן חדה בין שני סוגים לשון: בין "לשון פנימית, לשון היחזר והנפש, שהעיקר בה, כמו במוסיקה, ה'איך', לחוזד — במדור השירה" ובין "לשון חיצונית, לשון ההפשטה והכללה, שהעיקר בה, כמו במתמטיקה, המה", לחוזד — במחיצת הגיגון"⁸. לדעתו רשותה של הלשון הפנימית היא השירה בלבד, להבדיל משאר הרשות, הסוכמות עצמן על "הצד השווה ועל המשותף שבמראות ובמלים, על הקבוע והעמיד"⁹.

וכיוון שאין היצירה ניתנת אלא פעם אחת, וכיון שאין ביאליק נכוון לחלק את השם הנכבד "יצזר בלשון" אלא למ' שזכה וראה, שכחו גדול מכוחה, על כורחו

6. שם, עמ' צ'ז, ב.

7. "חbill לשון", כתבי ביאליק כרך ב, תרצ"ה, עמ' רטז-רטין. כל מקום שאתה מוצא הבהה מביאליק, היא מובאת על פי המהדורה הזאת, אם לא פרש מקור אחר.

8. "גלווי וכיסוי בלשון", שם שם, עמ' רכה.

9. שם שם, עמ' רכח.

אחת — הדיווק. כל מלה במקומה הרואו היא יפה, תהיה תנ"כית, תלמודית או לועזית... בשמרות דקדוק הלשון ורוחה — «באה לא עסקין».

באיגרת זו, שנכתבה כעתרים וחמש שנים לפני פניו פעולתו בוועד הלשון, אנו מוצאים שני יסודות הקובעים את דרכו בלשון: (א) כל מקורות ספרותנו שווים בעיניו בעניין אוצר המילים, וכל אחד מהם נערך אך לפי ערכו לדיקוק הבהעה; (ב) הדקדוק כפי שהוא מגובש במקרה ובנקיודה אסור לצאת מגדרו, ועלינו להיכוף לו מרצון או מאונס. כמה הקפיד ביאליק בשמרות כללי הדקדוק של המקרה גם בקביעת המונחים אנו למדים מאייגת אחת השלווה אל אלמוני בשנת תר"ץ¹⁷. אותו אלמוני חידש מילים כגון פִּיף (=מתופף) משורש תפָּף — ביאליק גער בו ואמר: "מי שאינו יודע בטיב גיטין וקדושין אל יהא לו עסק עמהם, והוא הדין בלשון. איןך יודע, נוראה, להבחן בין נחי ע"ז לכופלים".

ואמנם, שני היסודות האמורים — אוצר מילים פתוח לכל המקורות הספרותיים ודקדוק כמעט כולל מקראי סגור, ובעיקר בתחבירו סגור בפני כל לעז — אלה שליטים גם במא שהוא עצמו רואה כיצירה, והוא אומר: בלשון שרתו. מי שייעין כיצד שכלל ביאליק את לשונו ומה נהג לתקנן בה, יופתח לראות שקד ביאליק לכוון את לשונו לכליל הnick של המקרה וקיבל עליו את עולם של מחמיiri המדקדקים באהבה יתרה, ותמונה שהאיש אשר כל פסעה ופסעה שלו אל מחוץ לתחום הלשון הייתה ניצחון ללשון, כמה חרד להימצא בתחום דקדוק המקרה, אפילו בהפסד מקצב השיר. אף הוא יראה שרוב חידושים של ביאליק והגתו הום מתוחם הסגנון והמשמעות; זאת אומרת, ביאליק מחלף מילים במילים, פרק צירופים ישנים ומיצרף חדשם, לשות דברו מודיק יותר ועו' להביע, משנתהך הצרווף הרוחה מרוב שימושו. אפשר להביא דוגמאות לכך כמעט לאין שיעור, אבל קודם שאביה דוגמה מוטב שנשמעת את ביאליק עצמו מסביר דרכו. בדברו לפני מורים על "מגילת האש" אמר על סגנוןיה¹⁸: "בשעה שאנו קוראים את הפסוק אין לנו הרגשה, שיש כאן שימוש במיליצות עתיקות, מסווקני אם תמצאו צרווף אחד תנ"כ ישן כמו שהוא (ההדגשה של'), ואם ישנו אפילו, הרי נתהדר בתכנו, בפנימיותו, כל כך, עד שהוא אחר לגמרי מזה שהיא במקורו ובשרשו הראשון. אני רוצה לומר: נזרחה אפשרות לכתב בעברית עתיקה מאוד, אולי עתיקה שבעתיקות, על עניינים מודרניים מאד... אלא שצרכים לחדרן כל מלה ומלה, לשפוך עליה אור חדש, ככלומר: אנו צריכים לצקת מכתה חדשה אל תוך הנרטיקים שנטרוקנו..."

אין צורך לומר שדברים אלו, שהשימים בתרצ"ג, כוחם יפה לא רק לגבי לשון

17. אגרות כרך ה, עמ' נה.

18. מאזנים כרך ב (תרצ"ד), עמ' 356.

ג

הש侃דים על הרחבת הלשון הייתה דעתם נתונה בעיקר למילוי החסרון במילים, לפי עדות עצם. שאלות כליליות בלשון הדור צפו ועלו בווכוחיהם רק באקרים, לרוגל קביעה מונחים. תחילת לא בירור לעצם את העקרונות לפועלותם, רק כעבור שנים שנה בערך, משעה שהחלו בה, קבעו לעצם מערכת עקרונית¹⁴; ומסתבר שהללו נסתכו להם מתוך פועלותם יום יום. מניתוח עקרונותיהם אנו למדים, שהם ראו את אוצר הלשון העברי כמות שהוא בספרותנו, מדורג בסולם החשיבות: ראשונות מעליה הן המילים העבריות העתיקות, קרי המילים שבתנ"ך; שנית להן המילים העבריות בתלמוד ובספרות המאוחרת¹⁵, שלישית — הארמיות, ורביעית — השאולות מליעדים אחרים. המקור הרוביעי כמעט לא נחשב בעיניהם לצורך ההרחבה, והשלישי נסכל בסיגים מסויימים. והנה ידוע שיש בספרותנו העתיקה מילים ששמשוותן המדעית נעלמה ממנה, ועליהן נאמר בעקרונות הנזכרים: "אם יש ספק בפירוש מלה מהמלים או יש מחלוקת בין המפרשים, מתאם הועד להכריע ולקבע את משמעותה על פי יסודות וראיות מדעית ווגם על פי ראות עינוי. אך אם אין בידו להכריע הכרעה שתקבל, בוחר הועד ליצור מלה חדשה, שלא תהיה מקום לחולק חלקוק".

יושם אל לב: דובר בקביעה על יסודות מדיעים, אך לא נאמר כלל מה הדין כשהכרה המדעית סותרת מסורת מקובלת עם מדוריו דורות. דומה אני שהתשובה ניתנה במובלע: בכogen זה מוטב ליצור מלה חדשה, שלא תהיה מקום לחולק לחלוק. והנה יש בידינו איגרות שללח ביאליק אל רבניצקי מוסונובייך בשנת תרנ"ח (1898)¹⁶ ובזה תשובה לבקשתו של רבניצקי שלא ישתמש במילים תלמודיות באחד מחבריו. אזכור מתוכה פסקה זו: "כל זה לא נהירא לי ואני סבור כמובן ... איפיל להבדיל בין מלות התנ"ך ובין מלות התלמוד ולכבר האחת על פני השניה גם כן אין מקום כלל. אין לנו לא לשון תנ"ך ולא לשון תלמוד כי אם לשון עברית אחת בעלת סגנונים שונים ובמדרגות שונות של התפתחות ולפניהם הספר או ורק כי אם השתדרות

14. עיין זהה, מחברות א-ג, מהדורה ב (תרפ"ט), עמ' 7-8.

15. פרט זה אינו יוצא ברור מן העקרונות עצם, אלא שהעקרונות מתרפים פירוש למעשה על ידי המשא והמתן ועל ידי ההחלהות השונות. בchalata אחת (שם עמ' 37) נאמר: "מקבלים אנו מן הספרות התלמודית והמדרשית מילים ומבטאים החסרים (ההדגשה של') לנו... למילים התלמודיות המתකלות דרוש לתוך צורה עברית בכל מקום שאפשר". מההלך הווכוחים אתה למד ש"צורה עברית" הוא כינוי לצורה מקראית.

16. אגרות כרך א, עמ' קיב.

כל שיצלח לתחשישו גם בימינו — ولو על ידי "יציקת מתכת חדשת בנתתק שנותרокаן", הריהו מתחייב תשובה לשאלת המורה: בידוע שיש בלשונו, בתהומיים מסוימים, עשור רב של שמות ופעלים הנרדפים זה עם זה במשמעותם, מקצתם באים אף בחרק חטיבת לשון גדורה לעצמה, וربים הם, שכורכים כמה חטיבות לשון יחיד, למשל: ספר-מנה, מלבד-חווץ מן (שאין ביניהם שום הבדל של משמעות), הלמות-פטיש-קורנס, משפט-דין-חוק וכיוצא באלה. לפניו כמה עשרות שנים היה מספר הנרדפים יתרה הרבה על הנוהג היום; ככלומר המשתמש בעברית אז לא חשו כל הבדל ביניהם, וניתן להראות זאת בכל תחומי הלשון, בחחביר וכדרכך הצורות כמו באוצר המילים. עשירות מופלגת זו העמידה ומעמידה את קובע משמעותן של מילים וצורות לשון לפני ברורת תמיד: צורה פלונית או הנדרפת עמה? או שמא שתיהן כאחת? שלא ניתן רשות לאדם ליחס את האחת ולהימית את האחתה. ואולם לאmeno של הדבר רבים מן הנרדפים לא היו כלל נרדפים מתחילה בראיהם, אלא הוחזקו לנרדפים. ביאליק הזכיר מה עשה אותם לנרדפים: "הלשון העברית שב עבר נדקה מן החיים ונעשה רק לשון הספר, אבדו לה מעינות החיים של עצם החיים... כמו מן הידות גם מן הלשון נוטל התוכן המשמי. את השמות הנרדפים הרבים, שמדו הלשון העברית מוצא, יש לבחור על ידי זה, שעם הפרדה מן החיים המשמיים אבד גם התוכן המיחודה של המושגים המשמיים, ונשאר רק התוכן הכללי, הפטוסי"²². איבתו של ביאליק לכל ביטוי ערטילאי ומוטושטש ודקתו במשמעותו כפו עליו את המלחמה לנרדפים. הוא ראה בחושו שביטול הנרדפים עם שהוא נעשה בזרוע, הריהו מסווג ההרחה מאליה, זו הנعشית בלשון מן הלשונות על ידי כל דובריה. מסתבר ששאיpto של ביאליק להביע את העולם הממשי לכל הדיקוק היא שהביבאו לעמל הרבה בהנחת מונחים לרבים מענפי הטכניקה דוקא. בעודו באודסה נטל על עצמו להמציא את הטרמינולוגיה הדורשה להוראת הטכניקה בעברית בטכניון, והמשיך בדבר בחחותם ועד הלשון בארץ. מן המפורסמות שהחומר המילוני בתהומי הטכניקה המזומן לנו בספרותנו העתיקה מעט הוא מלככל את צורכי חיינו המודרניים. ונוסף על כך הריהו לקו מאור במקת הנרדפים המדומים, "משאבדו לנו מעינות החיים של עצם החיים". שערו בנפשכם מה היו פניהם הטרמינולוגיה הטכנית שלנו, שביאליק היה ממניחי יסודותיה והמתווה את מהלכה, אילו נקט הוא והעסקים עמו את הכלל שקבע לו ועד הלשון בשעתו, שכל מקום שיש לחולק לחולק מן הדין ליצור מלה חדשה. הרי כאן יש ויש מקום לחולק בעניין המשמעות הקדומנית של המילים בספרותנו העתיקה, אם לא בכלל מלא אפשר ואפשר בכל מלה

22. דברים שבעל פה כרך א, עמ' קמו.

"מגילת האש". כדי להדגים כיצד עשה זאת אוצר פרטיהם אחדים מתוך "אגרת שלושה ואבעעה".

(א) בתארו את מלכישוע כתוב¹⁹: "ערפו גיד ברול, ידו יד אמונה, עיניו — חזים משוחים ברעל לעג ולבו אווצר חכמה ובאר תבונה עמויה. ובראותו את היד רוכלת הגוים על המונה ושאוניה... ותיטב עניינו...". במדהורתה כתוב היד (חצולם) אנו מוצאים לפני מלת ערפו: "רוחו עשויה לבלי חת" ובמקום "רוכלת הגוים": רוכלת העמים. העבר אפוא את קולמוס על ארבע המלים הנ"ל ועל מלת העמים והגיה הגוים במחשבה תחילתה. בבריחתו מן הצירופים הישנים (איוב מא כה; חזקאל צג) והנדושים העדרף לוותר על קו מסויים בתיאור עוז רוחו של מלכישוע וטבח צירוף חדש על ידי החלפת שם בנדפסו.

(ב) מאותו העניין הוא התקין שגיא במקום גדול בתיאור הנשר²⁰: "...ברדת

משמעותם פתוחם, עיט פלאים שגיא ונורא ורחב בطن... לא נראה כמוו לשגיא ולרוחב". במדהורתה כתוב היד נכתב תחיללה "גדול ונורא", והוא כדי עירוף ישן ורוח ביותר (דברים איט; ד כא; יואיל ב איא; תהילים צט ג ועוד הרובה), ביאליק חידשו על ידי החלפת מלת גדול במלת שגיא, והוא שגורם לו ליצור מלאה חדשה במקום גודל.

(ג) ואחרון אחרון התקין במשפט²¹: "המלחכים הגדולים עם הקטנים וקטני הקטנים אשר לא העזו פיהם בשלמה, התעוררו פתאום וכורו". תחיללה כתוב "שטו פיהם", מחק שטו והגיה העזו. הביטוי 'שת פיר' בא בתהלים עג ט ("שטו בשמי פיהם") והוא שווה במשמעותו לביטוי "העזו פנים" שבשלון חז"ל ("העזה פניה" במשל זיג עניינו אחר במקצת, כשם שהוא פנים עז פנים' בלשון חז"ל). שני הצירופים המזומנים לנו בספרותנו העתיקה לא נניתו את טumo של ביאליק, נראו לו מטבעות שחוקים, אסימונים, לפיכך פירק אותם והתיין מרכיביהם עירוף חדש. העירוף 'העזו פה', שירדי עצמו מובהקים לא יכולו להראות לי את מקומו לפני ביאליק, מפתיע בחידושו, ובו כל רכיב לעצמו עומד במלא משמעתו. פרטיהם אלו ורבים כאלה יש להם משמעות מובהקות לשאלת הסגנון והסגנון בימינו, אבל זו פרשה עצמה.

ד

מי שמכיר שלשון הדור צריכה להיות מכל המקורות הספרותיים بلا משוא פנים, וממי שאוסר כל חידוש, כל עוד יש שמן של סיכוי למצוא באוצר הלשון הישן

19. כתבי ביאליק, כרך ד, עמ' קפ; במדהורתה חצולם כתוב היד שהכשר ביאליק לדפוס, עמ' ח.

20. שם, ד, עמ'Rib; במדהורתה כתוב היד, עמ' לא.

21. שם ד, עמ' קעג; במדהורתה כתוב היד, עמ' ג.

בכל המילונים שלנו עד היום: 'פסק דין' = גזר דין, כי כל אחד מהם יש לו זה כמה שנים תוכן ממש מוגדר שאנו בחברו. ואמנם ביאליק צפה וראה שכך לשוננו נהוגת כשהיא נתונה בחיים בפי דוברה. דרך זו מה הידוש היה בה בימיו, אנו למדים מן המילון למשמעות הטכניתה במדהורתו הראשונה בתרפ"ט [ראאה הערכה]. אף על פי שביאליק תבע ייחוד תפkidים לנרדפים, הרי המילון שבעירכתו עדין גדורש נרדפים בכל עמוד ועמוד: קו ברגי = קו חלזוני; צפירת הבורג = כריכת הבורג; זווית המעלָה = זווית הנטייה; קוטר לב הבורג = הקוטר הפנימי של החות, ועוד ובאים. כאן מתגלה קו אחר בעשיותו: זהירותו. עם שהאמין כי דרך ייחוד התפקידים היא הנכונה ביותר, לא הטילה על הלשון בסיטונאות גורה מלמעלה, אלא הראה כיון, התווה דרך. ואמנם במדהורתה השנייה (תש"ו) כבר היה אפשר ואף היה הכרח לוותר על חלק גדול מן הנרדפים.

לא כך עלהה לשיטתו האחורה לבחורו "בטרמניים ישנים למושגים החדשניים" כדי "לגלו את הטרמניים הללו מן האיר המיויחד הזה"²⁹ לתהום האיר האנושי, הכללי או כביטויו الآخر: חילול, סקולרייזציה של המונחים. הדברים הללו אמרם בעניין המשמעות החדששה ששייעם במונחים העתיקים הলכה וגדרה, ואתה מוצא שיטתו זו בתחוםים פרוזואיים, כמו במונחים של ענפי המלאכה השוננים. לדוגמה אזכיר שניים הלקוחים מן המילון למשמעות הטכניתה במדהורתו הייננה. יש סוג של חיבור במסמורות הקורי סמרור (riveting), ולו צורות שונות, האחת נקראת סמרור סגול'י (riveting in groups) והאחרת סמרור קפוצץ (zig-zag riveting)³⁰. אפשר לומר כמעט בוודאות שמדוברים אלו טbowums בחותמו של ביאליק, אף על פי שאין לי עדות מפורשת על כך בפרוטוקולים של הוועדה ולא עדות שבעל פה מבוררת. אלא יוכלי לסמך השערה זו על דבריו ביאליק במקום אחר, והוא רישומו "איש הספון", ואלו דבריו שם³¹: "אל השולחן ישבנו חמשה, שניים כנגד שניים ואחד יוציא זנב. אני ועוד אחד ממולוי, צרפתוי, בקצת האחד, כמיין צירה, וחבורה בת שלושה בעלי קלסטור מזרחי... בקצת השני, כעין סגול, ובין הצירה והסגול פסק של כסא פנויה ופנוי מזה." הזרות הגאותratio השונות נציגו במוחו כסימני הניקוד והטעמים העבריים: צירה, סגול, פסק. וככלום יש לתמהוה, מי שנטצתיו לו בעודו תינוק הדליך לקרדום ולמ"ד כחסידה העומדת על רגל אחת, הוא שראה כמניח הלשון את הקרדום כدل"ת ואת החסידה כלמ"ד?

כשנשווה את הנמצא במדהורתה החדשה של המילון כנגד המונחים האמורים ואת

29. דברים שבבעל פה ברוך א, עמ' קצח.

30. בעמ' 3 (30).

31. כתבי ביאליק ברוך ב, עמ' קפו.

שניהם. היום בעל מלאכה היודע עברית או תלמיד של בית ספר טכני יודעים שפטיש, קורנס, הלמות, כילף, כשיל, קרdom, גרזן; או משור, מגירה, מגירה — כל אחד kali לעצמו, וכל המחליף שם kali אחד בשם זולתו אינו יודע בטיב כלים אלו. תורה זו ניתנה להם ב"מילון למשמעות הטכניתה"²³, בראש מחבריו היה ביאליק. ודאי, אין לפחות שכך כל העוסק עמו במלוכה זו, אבל ההכרעה על הדרך בלשון שלו היא, וכשהעד בהקדמתו למילון על דרכו הוסיף²⁴: "הרחבת לשון מתוכה כגון זו נראית למסדרים לא רק כשרה — אלא להפך: היא היא לדעתם דרך הרחבבה הנכונה ביותר".

הצלחה גמורה הייתה בדרך זו בכל העשיה בימינו, בין שהיא נעשית בידי חבר אומנים ובין שאין היא נעשית בידייהם. אביה דוגמה אחת מרבות מאור שבלשונה של חבר אומנים המעידיפה על מקומו של גורם זה בתהיליך הידושה של לשונו. משמעותה של מלת שופט כפי שהגדירה הרמב"ס²⁵: "שופטים אלו הדיינים הקבועין בבית דין" חוללה אך בשנים האחרונות מתאמת למיציאות חיינו, ומילא אינה עוד נכונה לגבי לשון ימינו. שכן המלים 'בית משפט' ו'בית דין', או 'שופט' ו'דין', שהיו נרדפות במשך מאות שנים ואף אלפי שנים, נתרדו זו מזו וכל אחת נתיחסה לה משמעותה אין בחברתה, כי 'בית משפט' ו'בית דין', שופט ודין, כל אחד מן השמות מצין מוסד מיוחד בגדירו. דיינו שנזכר כי אותו המוסד שהיה קרי במדינת המנדט 'בית המשפט העליון' או²⁶ 'בית הדין העליון' (שניהם תרגומי שמו במדינתנו: 'בית המשפט העליון' דהוא). כאן ניתן לבבשן הوذנות נדירה ביחס להראות ממש את היום שבו התפרotta של חבילת הנרדפים המסורתית נחתמה בחוק. שכן כך אנו קוראים בחוק שיפוט בת הדרן הרבניים', תש"ג²⁷: "ציה בית דין רבני בפסק דין לכפות איש לחתת גט פיטורין לאשתו... רשאי בית משפט... לכפות במאסר לציה לצו" (ההגדשות של). בדומה לכך "חוק הדיינים תשט"ו" מפקיע לחלוtin את הזוהות המסורתית של המושגים שופט ודין בהגדירו דין: "חבר בית דין רבני"²⁸. וכן נתקבל אף בשנים האחרונות הזיהוי הנitin

23. מילון למשמעות הטכניתה, ספר ראשון, הוצאה ועד הלשון תרפ"ט.
שם, עמ' 17.

24. משנה תורה, הלכות סנהדרין א, א.

25. מר מאיר שלி, מנשח החוקים, הוריעני בטובו, שהפגינה להשתמש במילים 'שופט', 'בית משפט' למוסדות החילוניים במלים 'דין' ו'בית דין' למוסדות חתימים בלבד, מצוייה כבר בפרסומים הרשמיים בתקופת המנדט, אבל לא נתגברה הלבנה למעשה אלא בחוקי המדינה.

27. ספר החוקים מס' 134 מיום כ"ד באולו תש"ג (4.9.1953), עמ' 165, סע' 6.

28. ספר החוקים מס' 179 מיום ד' בסיוון תשט"ו (1955), עמ' 68. ועוד אזכור את דברי הייעוץ המשפטי של הממשלה מר חיים כהן ("dagah של יוס אטמול", סוראג, עמ' 485): "ולא הרי בית דין רבני כהרי בית משפט חילוני" (ההגדשות של).

במהלך התחדשות העברית מקום וראשן במעלה ובמנין לתצורת השם; בה כוונה של לשונו "לייצוק מתחת חדה ברותיק שנטרוקן" מתגללה לעין. תצורת הפעול קשחה היא ומוגמרת מאו ומקדם, ובkeitו הרוי חוט השדרה של הלשון, וככינול שומרת על מבנה לאורך הדורות.

שני דרכים עיקריים בתצורת השם: המשקל המעים צורות משורשים, וסופיות מסויימות³⁶. מה זה משקל, יודע כל בר ביר. על ידי סופיות יוצרת לשונו מלים חדשות, כגון להטוטן מן שבתאי. ראשיות (פרפקטים) לא ידעה העברית הקומונית, סמטרוטר מן סמטרוט, שבתאות מן שבתאי. ואילו היום יש לנו גם כמה ראשיות (המצטרפות לשלב!) כגון: תחת הכרה, דודאי בר, ואין נביא שייניבא אם יובילו בלשון בליעגה גמורה. בימיו של ביאליק נתחבטו סופרים שונים בשאלת חוסר ראשיות וגם בקשרו למצוא סופיות מיוחדות לציין תואר הפעל, שכן בלשונו מלא כגון יפה משמשת גם שם תואר וגם תואר הפעל בלבד צורה. מה הייתה דעתו של ביאליק בשאלת זו, שנתחבטו בה שוגר לח צmock הכהן ודולדלו באחד או בכמה מאירביה, אבל זו לא עניות היא, אלא מום קבוע, אורגני, שאין צועקין עליו, מפני שאין לו תקנה. והלשון אם בת קיומ היא עתידה שתתגבר סוף סוף גם על אותו "מכשול" בהסיפה בגנדז (ההגשה שלו) כוח, דרך הרבה בעלי מומים, בשאר איברים והולכת ומפתחת הולכת ומוספת גבורת על פי דרכה שלה וכוכחה שלה (ההגדשות שלו).

כל עשייה מינית שיעיר משענזה הלווע ואינה פיתוח ארגוני מבפנים, הייתה זולה ופגומה בעיניו, כי ידע יפה שהcharsון זה שרבים החים בו ומתערימים עליו הוא להם חסרון מפני שהם עדין חשובים את מחשבתם בדפוסי הלוועים. ביאליק הורה במום-שפה זה, לא בקש לתקנו, אלא בקש לקוזו על ידי החיאת מערכת המשקלים המוכנת לנו מבעוד ימי קדם.

בלא קושי ניתן להראות שהעדיף ביאליק במתכוון את התצורה במשקל בכל חידושיו מן התצורה בסופיות³⁷, אלא שהשעה דוחקת.

36. לא כאן המקום לדון מה חילקה של כל אחת מן הדרכים בלשוןינו. המתבונן בתצורת השם העברי בניה היסטורית, ראה שהדרך של סופיות מתבהה והולכת, ואפילו בחטיבת המשקלים פורמים ביחס המשקלים בעלי ראשיות וסופיות. והרי כאן עוד קו באופיה האנגלית של לשון דורנו לעומת אופיה הסניתית שבתקופת המקרא.

37.

"חייב לשון", כתבי ביאליק כך ב', עמ' רטו.

38. דבר זה למחרת ניתח דרכי החידוש שלו. דעה זו נתארה לי מדברי ביאליק עצמו. בכתוב יד מס' 175 המשמר בביבליות ביאליק והוא כולל ענייני לשון שונים, אנו מוצאים דברים רבים לו כדי להסבירו בוריכו, מן הסתם בישיבת ועד הלשון. אביה מתוכו משפטים אחדים: "לא

הונוג היום בטרמינולוגיה הטכנית — ניוכח שדריך וראייה זו הסגולית למשורר הוונגה; מילים המכוננות יותר לאנגלית משמשות במקום³². וمعنى זה — מסתבר — הוא החלפת המונח מסורה (gear) שבמהדרה הראשונה בחידוש מסירה. וראי, יש סיבות אובייקטיביות לכך, כך טענים בעלי המקצועות, אבל עצם התמעטוות אותה הראייה ואotta החושה, שביאליק השתדל להטביע על לשון דרנו — אף היא סיבה אובייקטיבית.

שما כאן המקום להזכיר דבר תימונני במקצת. מסתבר שמתוך השαιפה "לגאל טרמן ישן" כינה ביאליק את שאנו מכנים "סגור מרובע" בשם אריה³³, והלווא הווא מונח קדום לציון צורה מצורעת הכתيبة של שורות במקרא. חוקר לשונו של ביאליק³⁴ קובעים ממשמעות זו של אריה חידש ביאליק, ואפשר קבלת היא בידיהם מיפוי³⁵. לאמתו של הדבר נמצא ממצא אריה בספרותו במשמעות תר"ך, י"ג שנים לפני הולדת ביאליק, והשתמש בו יצחק אייזיק פרימן מ Krakow במבואו להדרות ספר הגיון הנפש" לר' אברהם בר חייא, ליפציג תר"ך (1860), וזה לשונו בעמ' XX: "והציג את אשר הוספתי בשני חצאי אריה זה [וידע הקורא כי התיבות הנוספות לא מבطن המחבר יצאו". אפשר ואפשר שביאליק חזר וחידש מדתו את המונח; על כל פנים הרי לך ראייה מה קשה להחליט, אם תמיini מחדש מלה או משמעות מסוימת בראשונה, מאיין מילון היסטרוי שלם בידינו. בין כך ובין כך הווונגה החידוש הנאה אריה, אריחסים, והמליה המכוננת יותר לעלו — וביאליק לא גרש אותה — משמשת במקומה.

ה

השעה דוחקת ואני לי להרבות פרטים כדי להדגים את דרכו של ביאליק בעשיית לשון, אך אבקש מכם לעיין עמי בעניין אחד, שהוא עיקר גדול במבנה לשונו החדש.

32. השווה מילון למונחי הטכנית, תש"ו, עמ' 24: סמרור בקסקס (סקס) = zig-zag riveting ;riveting in groups ; (zig-zag

33. אריחסים נמצאים במילון למונחי הדפוס של ווער הלשון (תל-אביב חוץ"ג, עמ' 6), שביאליק היה ממחבריו. בהקדמה לספר האגודה (המודהה ברכך אחד, תש"ח, עמ' III-VIII) כתוב: "נסגרה ההוספה בשני אריחסים כזה []. אחד-העם השתמש בהקדמתו למודורה השנייה של כתביו, כל כתבי אחד-העם (כ"ה תשרי תרס"ב, עמ' XVI, במונה "חצאי מרובע", עמ' ג, א.

34. דניאל פרסקי, "אוצר לשון ביאליק", ספר השנה ליהודי אמריקה תרצ"ה, עמ' 279; יצחק אבנרי, מילון חזמי ח"ג ביאליק, חוץ"ה, עמ' 10.

35. פרסקי שם, מעיד על עצמו שהכניס ברשימתו מה שידע ביבורו שחידש ביאליק: "כמו כן יש כאן גם כאלה שחקותי מיפוי".

מתביעותיו: גאות טרמן ישן (אטורוג) ויציקתו בדפוס של משקל קבוע במקומות הרכוב מלים הדומה ללווז⁴⁴. מה הייתה חביבה עליו עשיית מלים בדרך המשקל ולא בדרך הסופיות אנו למדים מאותה האיגרת שהזוכרת, והיא שלוחה לאלמוני. אף על פי שרגז על פגיעותיו בדרדרוק, לא שכח להביע את הסכמתו להצעותיו חיט, ציר, פיר. מלת חיט הרי היא חידוש גמור ושלא לצורך כי יש בלשונו זה מאות שנים מלהח'יות בדיקת המשמעות ולהזכיר שאין בו צורך גמור התגנד ביאליק. אין ספק שנראה לו החידוש, כיון שנוצר בדרך החביבה עליו, בדרך המשקל, שהוא לו יצירת בראשית של הלשון, בעוד מלת ח'יות גורה ממש מוגמר על ידי הסופיות. וזה לא חשש לקבל החלטת לשון מפני שלא ידע בטיב ההבדל שבין נחי ע"ז לכפולים.

פרשת עשיית לשון של ביאליק גודלה היא, ועדין לא הגענו עד חקרה, ואני אך ניסיתי לסתוט כמה מקוויה. אולי כבר הם דיים להראות שעשייתו של ביאליק בעצומו של הדבר יצרה היא: כי מדר ביאליק את כל כוחה של הלשון ללא שיור שהוא וידע להוציא מה שישנו מכבר בכוחה אל הפועל; ידע לחושף את האגנווּה בה ולעורר את שנדם בה למשך שישים דורות ויתור. בינתו העמוקה במחות הלשון ובטבעה וכשרונו לשמעו את רחש צמיחתה וגידולה הם שעמדו לו לקחת מן הלשון את שופפה ליתן מלאיה. מה שאין טבעה תחת — לא ביקש ממנה. ומפני שביאליק חש מה הלשון עתידה לתת בכווא שעת תחיהה הגמורה בדריבור, על כן נשפט קשה עם דוחקי הקץ למיניהם, וכן אמר להם לפני חхи יובל⁴⁵:

באים אליכם בני אדם לא חכמים ביותר, ואומרים: לשון החיים היא מורה הדריך, כמו שמדוברים בכך רק לכתוב, על פי לשון הדברו. ככלומר על פי אותן חמש מאות המלים השבורות והרצויות שאין בהם ריח חיים ולא צבע חי, השגורות בפי המדברים שלנו, והם סומכים על זה שככל לשון כך... אני אומר, כל לשון חי יש לה תורה שבכתב תורה שבבעל פה, לכל לשון יש פסוק שלא, כל לשון נשמכת על פסוקים. אויל לה לשון שאין לה פסוקים. היו חשובים פעמי את האסמכתא על פסוקים ליסמן של נחיותם דרגא. רבותי, צ'חוב כתוב בפסוקים, גיתה כתוב בפסוקים ושילר כתוב בפסוקים, אבל פסוקים בלתי ידועים לכם, ואולי פסוקים בלתי ידועים להמוני של

44. אבל מן הרואין להזכיר שבפירות הצבעים במדרש במודר רבה פ"ב, אתה מוצא "כען השמים" כינוי לצבע המפה של יהודיה — ליד כחול, צבע המפה של יששכר — ובוודאי הכוונה לאותו הצבע שאנו היומם מכנים במלחה אחת פְּלָל.

45. דברים שבבעל פה כרך א, עמ' רז.

השתדרתו להחיזות את מערכת המשקלים העתיקה העלה חידושים נדרירים בשעתם, כמו יבוא על משקל יקום (היום יש לנו גם יdag), ברכבת, נשרה על משקל גערת ופסלת, וכן נגזרת לשון נקבה מן גיגד על משקל גברת מן גבר, אצרץ, קפ, ורבבים כיווצא באלה. היום כולנו נבונים ודשים בעשייה זו לדבר המוכן מאלוי⁴⁶, שמא כדי לזכור שלפני חמישים שנה הייתה התרבות הקטנה להגברת הקביעות במשמעותם של המשקלים נועזה (גם היום רבים חולקים על זכותה). לילינבלום ועמו אחד-העם⁴⁷ ואחרים ראו ביצירום כמו כלבלב, גופיף, ובכל ההשתדרות⁴⁸ לייחד משקלים להבעת הקטנה דבר הור לרוח העברית, וסבירו — בטעות — שהעברית לא ידעה דרך זו מעולם. אחד-העם אף הסתר על האנגלית והצרפתית לפטול דרך זו, ומלה קתן הייתה אז הכליל היחיד להביע משמעות זו. ביאליק לא קיבל מהם וחידש צלבלבן, עליול, שעילול, שעון ועוד רבים. אף כאן צפה וראה כי הרחבה זו היא כדרך הטבע של לשונו ווסףה לבוא מלאיה.

הגברת הקביעות של המשקלים מורגשת מודר בשמות הצבעים, שביאליק טרה ביחס בהנחות⁴⁹. הכל יודעים שהמשקל של הצבעים היום הוא פְּלָל, כגון אַדְם, יָקָר, בְּסֶף, וְרֹד, סְגָל וכוכו. כשהתבונן במורשתנו העתיקה במקרא ובספרות חז"ל, אמנים נראה הסתמנות דרך זו, אבל שם יש שמות צבעים גם במשקלים אחרים, כגון לבן, חום, שחום, חיו, שעני. בחידוש קְרָגָג⁵⁰ (צחוב כתפוח זהב) קיים ביאליק שתיים

אסratio כלל לחדר, להחיזות המשקלים"; "להחיזות את חוש הבניינים"; "להחיזות את החוש המשושי" (אפשטיין); "להחיזות את החוש למשקל. צורתו חזקה — התלמוד. והגענו — בתנ"ן. משקלים עיריים, הפיטות"; "עניות המשקלים בא"; "חפועל, פעילה, מפעלה, והיכן יתר המשקלים"; "השמרם והמתקדמים הייחיליים הרשות"; "הגברת הקביעות והחווקיות של הצורות הכליליות"; "ערשה של לשון לא חמורה המורובה, אדרבה בלבט [הוא], אלא המכenismos הפנימי שלה... קרי מועצת ופירוחם הפרפיקסים. מלים לעוזיות אינן פוגומות כללם". — בלקט אמרות אלו מלת "פרפיקסים" נטולת הקשר ברורו והיא רשומה בין השיטין, אבל מ透ן כלל הרשימה ומתחוך דבריו בחבל לשון" יוצאת דעתו ברורה: במקומם ראיות — החיזות המשקלים.

39. מתחום האגוניפה נתבעו בדרך זו המונחים גְּרָפֶת, טְעִנָּת, רְחֵפֶת.

40. השליח כרך ג, עמ' 130.

41. עיין בענין זה ביחסו במאמריהם של זאב יעבץ "דרך הקטנה" (הארץ, ספר לכל נפש וכו'), חלק ב, תרנ"א, עמ' 90 ואילך) ושל אליהו הלוי ספרו "על דבר הקטנה" (שם, חלק ד, עמ' 168 ואילך).

42. עיין לשונו י (תרצ"ט-ח"ש), עמ' 83 ואילך.
43. אם אין זכרוני מטה או תשיית שמעתי את המלה לראשונה מפי ביאליק באחת מישיבות הוועדה למונה הצבעים. אך אין לי להזכיר אם ביאליק חידשה או סמן ידו על חידוש של זולתו. החידוש ודאי נסמך על הביטוי "ירוק כאתורוג" לצין את הצבע הקורי היומם צחוב, כנגד יירוק ככרתי", שהוא הירוק שלנו (עיין למשל נידה יט ע"ב, תוספות ד"ה הירוק).

"ספר האגדה" יוזם גם החל להגשים כינוס ממן אחר, שהוא עצמו דימה אותו לספר האגדה, ככלומר: הוצאה המשנה לעם" בצורה חדשה המתאימה לטעם בני דורנו וلتביעותינו". רק הפספיק להוציא את סדר זורעים, לפרסו ולנקדו. בקדמה למהדורה ייחד פרק לדבר ניקוד המשנה ובו העלה – באספקלריה ניקוד המשנה לעם – ברכיו מרווח שאלות דקדוק לשון ימינו שמדובר מתלבטים בהן, שהקדמה לשון – כוועד הלשון בזמןו – עוסקת בלבונן ובפרטון, כמוთואר להלן בפרק הניקוד (עמ' 256 ואילך).

לדוגמה אוצר ויבוי המסורות שבעל פה ושבניקודי כתבי היד, כגן רבי/רבי/רבי/
רבי/רבי; דלעת/דלעת; אברם/אברהם; כתבי/כתבי; שטרוי/שטרוי ועוד; אף: פרות
האלין, פָּרוֹתִיר/פָּרוֹתִים האילין, פָּרוֹתִיר; והוא מסיים:

התرحم הגמורה של ספקות ממן אלה – אם היא בכלל אפשרית – לא תבוא, כמובן, אלא אחרי חקירה ודרישה רבות عمل ובנות כחות משותפים של אנשי מדע ומומחים... ואולם לפי שעיה, לרוגל המלאכה אשר לפניו, אנוס היה הנקדן [כלומר בייאליק!] בגין ברירה לפולס לו ודרך פשרה בין המסורות השונות, וכן בין אלה ובין תביעות הדקדוק, בכך עצמו, לפי טעמו ולפי השגתו. מסורה מופקפת ודקדוק – הלהה בדרך נאמנה, והדרייתה מפני מומחה. מסורה חשודה נדחתה מפני כל דקדוק; אבל במקום שהמסורת תקיפה ופשתה בכל ישראל – נשא הנקדן פניה... (ההדגשה שלו).

מה היו הכרעותיו של ביאליק בכל הפרטימ השנויים במחלוקת של אנשי הלשון נתן למדוד ממה שנגג בנקודת המונה. כמוון לא כל הפרטימ המספקים מודמנים בסדר זורעים. ניכר יפה שנטה ביאליק להכריע לצד כל'י הניקוד של המקרא, מגמה מהתיישבת עם שאיפתו ופעולתו לקיים ריציפות המורשה ככל שאפשר.

העם. מאחורי כל לשון אמיתית, של סופר או משורר, עומדת לשון האבות ועומדים פסוקים נעלמים מן העין. ה"קונץ" הוא להעלם את הפסוקים מן העין שלא להרגיש בהם. אילו לא עמדו הפסוקים הללו מאחורי צירוף המילים, לא היה כה במלים האלה. היה זה ורק צירוף מקרי של מילים שאין בו אותה האטמוספירה התרבותית, השוררת בתקף פסוקים נעלמים, השופכת רוח חן וחסד על החדש ונונת לו צבע ואור. בליך אין בו ממש... מה שננתנו בפי העם בכוכו ועםלו ע"ז חונק קשה במשך שלוש שנים, וזה מה שדרלינו מעט מן הבאר הזאת וננתנו בפי העם... יובלות עברו, עד שננעה את כל החומר הלשוני שלנו ונתן אותו בפי העם, עד שירגש העם את לשונו בدمו ויתעורר בו החוש הלשוני החי בפנים. עד אותו הזמן נהיה זוקקים לספרות; לא מפי העם אנו חיים, העם חי מפי הספר שלו. ואל יכוואו מקילים ויאמרו, שכבר הגיע זמן שאנו נלמד מפי המדברים עברית ונכתב בלשונם. הרבה שנים חבורונה, יובלות עברו, עד שהעם ירגש את הלשון שהיא אותו והוא חי אותה. לפי שעיה הלשון עומדת בתקופת הבריאה, ולא בתקופה הטבעית שלה.

השלמה

בהרצתה פומבית, מטעם האוניברסיטה העברית, למלאות עשרים וחמש שנים לפטירתה ביאליק, גם בפרסומה בזכורת מאמר ובו העורטה, לא היה אפשר להרחיב את הדיבור על ביאליק הפסוק בענייני הדקדוק. ב"דיוון על המורשה הרוחנית של ביאליק", אף הוא מטעם האוניברסיטה העברית בג' באדר ב' תשל"ג, נגעתי בדבר זהזה נגיעה קלה. על כך אמר פרופ' א' שביד⁴⁶:

פרופ' בנ-חיים דיבר קודם קודם על תרומת ביאליק לגיבושים של תקנים לשוניים, אבל נדמה לי, שביאליק לא התכוון לגיבוש תקנים. העצתו הייתה להגיע למצוי הפטונצייאלי של הלשון העברית... כדי לגאל אורה מדלות שהיא תוצאת צמצום השימוש הלשוני בחיים וביצירה בಗלות... דבריו בסוגיית הלשון חשובים בעיקר מצד הניסוח של העיرون (ההדגשה שלו).

תשובי

מתקשה אני להסכים עם דעה זו. ביאליק כירע לא "בז ליום קטנות". מה שנראה בעיני רבים דקדוקי קטנות בלשון העסיקוهو הרבה. לצד מפעל "הכינוס" הביבר

46. האוניברסיטה, כתוב עת של האוניברסיטה העברית בירושלים, כרך 18 חוברת ב (סיוון תשל"ג), עמ' 74.